

АДЕКВАТНІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКИХ ІДЕОНІМІВ І ПРАГМАТОНІМІВ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ З ВИКОРИСТАННЯМ ЛІНГВІСТИЧНИХ, КУЛЬТУРНИХ І ФОНОВИХ ЗНАНЬ ПЕРЕКЛАДАЧА

Адекватне сприйняття і передача українських назв об'єктів духовної та матеріальної культури є вагомим чинником діяльності перекладача. У статті розглядаються найбільш вживані і традиційні перекладацькі трансформації для відтворення українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою. Виокремлено труднощі, що виникають при перекладі ідеонімної та прагматонімної лексики на лінгвістичному й екстралінгвістичному рівнях. Зроблено аналіз варіативності та частотності використання різних перекладацьких трансформацій: генералізації, закономірних відповідників, калькування, конкретизації, парафрастичного перекладу, перечленування та транскрипції/транслітерації.

Ключові слова: адекватність перекладу, ідеонім, прагматонім, генералізація, закономірний відповідник, калькування, конкретизація, парафрастичний переклад, перечленування, транскрипція, транслітерація.

Адекватное восприятие и передача украинских названий объектов духовной и материальной культуры является значимым фактором деятельности переводчика. В статье рассматриваются наиболее употребляемые и традиционные переводческие трансформации для воспроизведения украинских идеонимов и прагматонимов в английском языке. Выделены трудности, возникающие при переводе идеонимной и прагматонимной лексики на лингвистическом и экстралингвистическом уровнях. Произведен анализ вариативности и частотности использования различных переводческих трансформаций: генерализации, закономерного соответствия, калькирования, конкретизации, парафрастического перевода, транскрипции/транслитерации.

Ключевые слова: адекватность перевода, идеоним, прагматоним, генерализация, закономерное соответствие, калькирование, конкретизация, парафрастический перевод, транскрипция, транслитерация.

This article deals with the traditional ways of translating ideonyms and pragmatonyms from Ukrainian into English. An adequate perception and translation of Ukrainian names of spiritual and material culture objects at the linguistic and extralinguistic levels is an important factor of the translator's work. The analysis of generalization, logical equivalents, loan translation, concretization, paraphrastic translation, transcription/transliteration is performed.

Key words: *adequate translation, ideonym, pragmatonym, generalization, logical equivalents, loan translation, concretization, paraphrastic translation, transcription, transliteration.*

Питання щільного зв'язку між особливостями перекладу національно та культурно маркованої лексики і засадами міжкультурної комунікації породжується стрімкою інтеграцією держав і народів світу, прагненням до вивчення культур, пошуків спільного та унікального в історії тих чи інших земель, знайомства з іноземними традиціями шляхом наукових, туристичних, аматорських розвідок тощо. Особливого значення дане питання набуло у нинішні часи, коли динамізується спілкування людей, які належать до української та англомовної спільнот. Це потребує вміння досконало висловлювати свої думки й уважно чути чужі, розуміти специфічні лінгвокультурні смисли, які виражають та інтерпретують усі учасники міжкультурної комунікації, а в нашому випадку — донор, реципієнт і, обов'язково, перекладач.

Особливо вагомим для взаємодії двох лінгвокультур є прикладне питання міжкультурних розбіжностей, що відображаються в мовних картинах носіїв української й англійської мов. Важливо те, що будь-який предмет духовної або матеріальної культури України має розглядатися англомовними реципієнтами крізь призму не тільки власного світобачення, але й українського національного світогляду. Інакше, в результаті такої міжкультурної комунікації можна не досягнути тієї кінцевої мети, яка передбачала взаємообмін культурною інформацією та поглиблення знань щодо особливостей національного менталітету тих чи інших країн світу [1: 15].

У сучасному перекладознавстві посилюється тенденція до вивчення різноманітних особливостей впливу міжкультурної комунікації на процес перекладу назв лексичних одиниць, що позначають предмети духовної (ідеоніми) та матеріальної (прагматоніми) культури, та труднощів, з якими зустрічається перекладач, що виникають через цей вплив. Значним внеском до цієї сфери лінгвістичних досліджень стали роботи з української ономастики та перекладознавства, всебічно орієнтовані на історичний, етимологічний, лінг-

вокультурологічний аналіз та, зокрема, дослідження впливу між-культурної комунікації, яка є одним з основоположних аспектів у процесі перекладу українських культурно маркованих назв англійською мовою (Ю. О. Карпенко, Т. Р. Кияк, І. В. Корунець та інші) [2; 3; 4].

Актуальність даного дослідження викликана зростанням інтересу перекладознавчої науки до особливостей перекладу типових українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою та відсутністю чіткої класифікації методів, засобів і прийомів досягнення адекватності шляхом цілісного поєднання отриманих перекладачем лінгвістичних, культурних і фонових знань для передачі онімів з української мови на іноземну. Така недостатність систематизації існуючого перекладацького інструментарію у перекладі вузьких і специфічних класів онімів є одним з ускладнень у проведенні лінгвокультурних досліджень, які стосуються міжкультурної комунікації та її впливу на процес майже будь-якого перекладу.

Метою даної роботи є дослідження та впорядкування засобів реалізації лінгвістичних, культурних і фонових знань перекладача у роботі над адекватністю перекладу назв духовної та матеріальної культури України англійською мовою згідно з їх специфічними особливостями функціонування на сучасному етапі розвитку вітчизняного мовознавства.

Для досягнення мети дослідження поставлені наступні **завдання**:

- визначити поняття, що входять до українського ідеонімного та прагматонімного просторів;
- виокремити перекладацькі трансформації для відтворення українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою;
- проаналізувати труднощі у досягненні адекватності перекладу україномовних ідеонімів і прагматонімів англійською мовою.

Матеріалом дослідження слугували лексичні одиниці на позначення предметів культури України з друкованих та електронних країнознавчих джерел загальним обсягом 24300 знаків. Методом суцільної вибірки було обрано 900 ідеонімів і 450 прагматонімів українською та англійською мовою відповідно.

Слід відзначити, що в ході дослідження ідеонімів і прагматонімів було встановлено, що в науці однозначного визначення цих двох термінів досі не сформульовано. Дана робота спирається на дефініції Н. В. Подільської та О. В. Суперанської, які є найбільш повними та компетентними, а саме:

— ідеоніми — розряд онімів, який об'єднує різноманітні категорії власних назв, які мають денотати в розумовій діяльності; назви предметів духовної культури [5: 61];

— прагматоніми — розряд онімів, в якому об'єднані різні категорії власних назв, що мають денотати в прагматичній сфері діяльності людини, пов'язані з практичною, предметною сферою; назви предметів матеріальної культури [6: 198].

Варто зазначити, що українські та пострадянські дослідники ономастики приділяють все більше уваги цьому питанню, пропонують детальніші класифікації. Але лише в останні десятиріччя увагу привернено саме до периферійних розрядів онімної лексики. Вітчизняні науковці відокремлюють і розрізняють такі поняття як “артіоніми” (назви творів мистецтва), “бібліоніми” (назви творів літератури), “гемероніми” (назви засобів масової інформації), “геортоніми” (назви свят, пам'ятних дат, урочистостей, фестивалів), “документоніми” (назви документів) і “хрононіми” (назви історично значущих проміжків часу, історичних подій) в ідеонімному полі та “порейоніми” (назви транспортних засобів), “фалероніми” (назви нагород, медалей, орденів) і “хрематоніми” (назви окремих значущих культурних об'єктів) у полі прагматонімів [5; 6; 7].

Цікавого статусу набувають хрематоніми у порівнянні з прагматонімами: якщо проаналізувати роботи з теоретичних питань дослідження цих класів ономастики, можна зробити висновок, що більшість дослідників ототожнюють ці два поняття. Стає незрозумілим, який з цих розрядів є ширшим і поглинає споріднений підклас. Дотримуючись принципу прозорої етимології термінів “ідеонім” і “прагматонім”, де *idea* — ідея, прообраз, *pragma* — дія, справа та *опута* — ім'я (з давньогрецької мови), ми відносимо ці два класи (ідеологічний і прагматичний) до ширших і, в свою чергу, хрематоніми (гр. *chrema* — майно, володіння, збагачення) включаємо до прагматонімів як підклас. На сучасному етапі лінгвістичних досліджень лексика, що належить до підкласу хрематонімів, все ще потребує подальшого вивчення та розподілу.

Наряду з суперечливим статусом понять, що входять до ідеонімного та прагматонімного просторів, ситуацію для професійного перекладача ускладнює часткове розуміння вихідних понять теорії перекладу різних одиниць пропріальної лексики чи їхні абсолютно відмінні дефініції. Як констатують у своєму підручнику з перекладознавства Т. Р. Кияк, А. М. Науменко та О. Д. Огуй, “...суттєвий різ-

нобій стосується, зокрема, таких важливих категорій, як шляхи та засоби перекладу. Тому у теоретичних джерелах досить часто трапляється синонімія вказаних термінів. Внаслідок такої термінологічної плутанини виникають помилки типу “pars pro toto”, що в подальшому ускладнює перекладознавчий аналіз оригінальних і перекладених текстів” [3: 483].

Однак, спираючись на результати досліджень згаданих вище мовознавців, було виокремлено так звані “перекладацькі трансформації” та визначено сім з них, що використовувалися перекладачами разом із екстралінгвістичними чинниками (культурними та фоновими знаннями) для відтворення українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою та досягнення цілкомовитої адекватності цих пропріальних одиниць у мові перекладу:

- *генералізація (гіперонімічне перейменування)* — вузьке поняття про реалію замінюється ширшим;

- *закономірні відповідники* — аналогічні або еквівалентні мові оригіналу одиниці мови перекладу;

- *калькування*;

- *конкретизація* — заміна лексичної одиниці з ширшим значенням на вужче;

- *парафрастичний переклад* — лексична одиниця замінюється або доповнюється описовим словосполученням;

- *перечленування* — запровадження нового чи опускання вжитого слова, згортання чи розгортання конструкцій, морфологокатегорійні заміни, об’єднання, членування або перебудова синтаксичних структур;

- *транскрипція/транслітерація* [3: 494–506].

У *Таблиці 1* подано кількісний аналіз використання перекладацьких трансформацій для відтворення українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою.

Беручи до уваги результати кількісного аналізу використання перекладацьких трансформацій для відтворення українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою, висвітлені в *Таблиці 1*, можна сформулювати висновки лінгвістичного та екстралінгвістичного характеру.

По-перше, очевидно, що підбір різновидів перекладацьких трансформацій для досягнення адекватності перекладу українських ідеонімів англійською мовою помітно відрізняється від вибірки, призначеної для досягнення тієї ж мети при відтворенні прагматонімів у такій

**Кількісний аналіз використання перекладацьких трансформацій
для відтворення українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою (%)**

Різновид перекладацької трансформації	Кількість використаних трансформацій при перекладі ідеонімів	Кількість використаних трансформацій при перекладі прагматонімів
<i>Генералізація</i>	1,0	0,5
<i>Закономірні відповідники</i>	32,0	13,0
<i>Калькування</i>	24,0	42,0
<i>Конкретизація</i>	1,0	0,5
<i>Парафрастичний переклад</i>	23,0	13,0
<i>Перечленування</i>	7,0	4,0
<i>Транскрипція/транслітерація</i>	12,0	27,0

само мовній парі. Це пов'язано з необхідністю враховувати різницю у сприйнятті реципієнтом інформації, що стосується абсолютно різних і, водночас, взаємозалежних культур — духовної та матеріальної. Адже метою, яку ставить перед собою перекладач, може бути як передача прагматичного значення того чи іншого предмета культури, так і відтворення його внутрішнього духовного змісту (наприклад, *мозаїка “Оранта” — “Oranta” (the Virgin Orans) Mosaics*). Звідси виникає рішення перекладача — відтворювати буквральність чи змістовність власної назви. Не дивлячись на те, що ідеоніми більшою мірою відносяться до власних назв із глибоким ідеологічним наповненням, а прагматоніми — до назв конкретних артефактів, в обох поняттях присутній “наліт” практичної діяльності людини. Тому перекладач все ж працює у рамках чітко окресленого інструментарію перекладацьких трансформацій.

По-друге, саме ці чітко окреслені трансформації варіюються як у кількісному, так і у якісному планах, коли перекладачем вже з'ясовано, що стоїть перед ним — ідеонім чи прагматонім. Домінуючим при перекладі українських ідеонімів англійською мовою є використання *закономірних відповідників* — 32 % (наприклад, артіонім “*Наочний приклад моєї участі*” — “*Object Lesson of my participation*”), *калькування* — 24 % (напр., геортонім “*День знань*” — “*The Day of Knowledge*”) та *парафрастичний переклад* — 23 % (напр., документонім “*Руська Правда*” — “*Ruska Pravda (Document of the laws of Kyivska Rus 11 century)*”). Це можна пояснити тим, що саме такі трансформації у поєднанні з доречним використанням культурних і фонових знань перекладача

найповніше передають національну забарвленість ідеонімів, не створюючи бар'єрів для англомовного реципієнта і сприяючи ефективній міжкультурній комунікації. Однак існують і поодинокі випадки використання *транскрипції/транслітерації* — 12 % (напр., хрононім “Емський указ” — “the Ems Ukaz”), *перечленування* — 7 % (напр., бібліонім “Хіба ревуть воли, як ясла повні?” — “Do the Oxen Low When the Manger Is Full?”), *генералізації* — 1 % (напр., бібліонім “Народні оповідання” — “Tales of the Peoples”) та *конкретизації* — 1 % (напр., бібліонім “Панські жарти” — “Nobleman’s Jests”), що не так повно передають ідеологічну змістовність власної назви, як попередні трансформації, але зберігають первісну забарвленість назви. Можливо, в таких випадках реципієнт не відчуває належного ефекту від отримання того чи іншого повідомлення, але подібні процеси створюють плацдарм для виникнення безеквівалентної лексики (реалії), що упізнається носіями іноземних мов без втручання перекладача.

Що стосується перекладу українських прагматонімів англійською мовою, тут картина вибору перекладацьких трансформацій докорінно відрізняється: під час перекладу помітно популярними є *калькування* — 42 % (наприклад, фалеронім *Медаль “За бездоганну службу”* — *Medal for Impeccable/Irreproachable Service*) та *транскрипція/транслітерація* — 27 % (напр., порейонім “Запоріжжя” — *Zaporizhzhia*). Третє місце за частотністю використання в рівній кількості займають *закономірні відповідники* — 13 % (напр., хремотонім *Одеський художній музей* — *Odessa Fine Arts Museum*) та *парафрастичний переклад* — 13 % (напр., хремотонім *Михайлівський Золотоверхий монастир* — *Mykhaylivskyy Zolotoverkhyu (Gold-dome) Monastery*); виявлені також поодинокі приклади *перечленування* — 4 % (напр., фалеронім *Орден “Золота Зірка”* — *Order of the Gold Star*), *генералізації* — 0,5 % (напр., фалеронім *Медаль “Захиснику Вітчизни”* — *Medal for Defender of Country*) та *конкретизації* — 0,5 % (напр., хремотонім *Святогірський монастир* — *Sviatohirskyy Convent*).

Такі результати раціонально пояснюються метою перекладача передати прагматику назви артефакту, в якій закладено лише констатування існування того чи іншого штучного продукту матеріального виробництва, цінного для людства.

По-третє, необхідно пам'ятати і не випускати з уваги те, що перекладознавчі традиції вітчизняних і зарубіжних перекладачів під час відтворення вузьких класів ономастики можуть суттєво відрізнятися. Так, наприклад, при перекладі українських назв засобів масової ін-

формації англійською мовою наші співвітчизники наполегливо використовують *закономірні відповідники* та *калькування*, у той час як досвід зарубіжних фахівців підказує звертатися до *транскрибування* або *транслітерування* (наприклад, гемеронім “*Високий Замок*” — укр. перекладач “*High Castle*” — англ. перекладач “*Vysoky Zamok*”). Адже всім відома назва англомовної газети “*The Times*” українською мовою саме як транскрибоване “*Таймс*”, і це вже є традиційним.

Таким чином, у результаті дослідження було з’ясовано, що питання про адекватність перекладу українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою ціною впровадження лінгвістичних, культурних і фонових знань перекладача постає наразі необхідним для подальшого розвитку. В ході роботи зазначено вплив екстралінгвістичних факторів на формування ідеонімного та прагматонімного поля України, проаналізовано перекладацькі трансформації для відтворення українськомовних ідеонімів і прагматонімів англійською мовою, визначено частотність і особливості використання генералізації, закономірних відповідників, калькування, конкретизації, парафрастичного перекладу, перечленування та транскрипції/транслітерації при перекладі українських назв об’єктів духовної та матеріальної культури англійською для досягнення адекватності та доцільності перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. [Текст] / В. М. Манакін. — К. : Академія, 2012. — 284 с.
2. Карпенко Ю. О. Топонімія південно-східної Одещини : метод. вказівки / уклад. Ю. О. Карпенко [та ін.]. — Одеса, 1978. — 83 с.
3. Кияк Т. Р. Перекладознавство (німецько-український напрям) : підручник / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. — К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2008. — 543 с.
4. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) [Текст] / І. В. Корунець. — Вінниця : Нова Книга, 2001. — 448 с.
5. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. — М. : Наука, 1978. — 199 с.
6. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. — М. : Наука, 1973. — 367 с.
7. Бондалетов В. Д. Русская ономастика : учеб. пособие для студ. пед. ин-тов / В. Д. Бондалетов. — М. : Просвещение, 1983. — 224 с.

Стаття надійшла до редакції 05.03.14